

Alternatieve sancties voor minderjarigen*

Een theoretische situering

Jan Smets**

1. Naar een vernieuwde aanpak van jeugddelinquentie?

Sinds enige tijd valt er vanuit verschillende zijden een toenemend ongenoegen waar te nemen over de huidige maatschappelijke reactiemodaliteiten op jeugddelinquentie.¹

Van *juridische zijde* wordt er gewezen op het lage rechtsgehalte van de wet op de jeugdbescherming. Reeds vroeger hadden klassieke strafrechtjuristen aangevoerd dat de jeugdbeschermingsmaatregelen in feite toch straffen zijn zodat het onverantwoord is een aantal rechtswaarborgen op te offeren.² De recente kritiek komt van meer kritische juristen.³ Zelfs gedragswetenschappers, die zich over het algemeen weinig om het juridische bekommeren, zijn gevoelig voor deze kritiek.⁴

Een belangrijk element is ook dat de juridische kritiek niet meer alleen vertrekt vanuit een principieel-juridisch standpunt (vertrekkend vanuit de eigen rationaliteit van het recht), maar is ingebed in een globalere benadering. Men stelt immers het mislukken vast van een op behandeling gerichte praktijk. Juist deze behandelingsgedachte verantwoordde het opgeven van een aantal juridische waarborgen.⁵

Een nadere analyse van de wet op de jeugdbescherming zou aantonen dat zowel tijdens de fase van de voorlopige maatregelen, tijdens de behandeling ten gronde als tijdens de uitvoering een aantal fundamentele rechtswaarborgen geheel of gedeeltelijk afwezig zijn.⁶

Ook van *criminologische zijde* kwam er kritiek op de dominerende aanpak van jeugddelinquentie.

* In deze bijdrage worden op een beknopte wijze voornamelijk de resultaten van een literatuuronderzoek terzake weergegeven.

** Assistent K.U. Leuven, Afdeling strafrecht, strafvordering en criminologie.

1. De term jeugddelinquentie wordt hier in de strikte zin van het woord gebruikt. Het gaat dus om strafrechtelijk minderjarigen die 'een als misdrijf omschreven feit' hebben gepleegd (art. 36, 4° W.Jb.)

2. b.v. HEUPGEN, P., 'Infractions d'enfants', *R.D.P.*, 1926, 743-751

3. b.v. DUPONT, L., 'Jeugdbescherming met mate' in *De maatschappelijke functie van de jeugdrechtsbank*, S.C.J.M. (ed.), Brussel, 1979, 5-13; VAN DE KERCKHOVE, M., 'L'évolution du droit des mineurs et les fonctions d'un tribunal de la jeunesse', in *De maatschappelijke functie van de jeugdrechtsbank*, 15-35 en in *Fonction de juger et fonction judiciaire*, Brussel, Fac. Univ. St. Louis, 1983, 253-272.

4. WALGRAVE, L., 'Recht tegenover jeugddelinquentie: beteugelen en herstellen, maar niet straffen', *F.J.R.*, 1981, (106), 109-110.

5. DE LANGEN, M., *Recht voor jeugdigen*, Alphen/Rijn, Samson, 1973, 161.

6. zie JADOUL, A., 'Fonction de juger de protection de la jeunesse', in *Fonction de juger et pouvoir judiciaire*, (273), 283 e.v. PEETERS, P., *Minderjarigen en hun recht op vrijheid en op toegang tot de rechter*, Antwerpen, Kluwer, 1984.

Vooreerst werd de opvatting dat jeugddelinquentie nagenoeg altijd te verklaren is vanuit individuele oorzaken (jeugddelinquentie als ziektesymptoom) of door onmiddellijke omgevingsfactoren (jeugddelinquentie als sociale onaanpastheid) tenminste gedeeltelijk verworpen. Vele jongeren plegen delicten tijdens de adolescentieperiode. Dit is niet altijd een alarmsignaal dat er iets misloopt. Dit gedrag kan deel uitmaken van een normaal ontwikkelingsproces waarbij jongeren zich proberen los te maken uit het gezinsverband en waarbij ze de grenzen van de maatschappelijke tolerantie aftasten.⁷ En voor de gevallen waar jeugddelinquentie effectief een symptoom is, toonde de criminologische theorievorming aan dat hiervoor veelal maatschappelijk-structurele oorzaken bestaan.⁸ De individuele aanpak van de huidige jeugdbescherming biedt hiervoor geen oplossing en kan zelfs de maatschappelijk kwetsbare positie van deze jongeren door zijn isolerende en stigmatiserende effecten verhogen.⁹

Ten tweede zijn de resultaten van de bestaande behandelingsprogramma's niet bijster goed. Ze slagen er veelal niet in de recidive te verminderen, noch het welzijn van de jongeren te verhogen.¹⁰ Daarentegen kunnen de reeds aangehaalde nevengevolgen optreden, wat de ontwikkeling van een negatief zelfbeeld tot gevolg kan hebben.¹¹

Ten derde valt het aspect *sociale controle* niet weg te cijferen in de bejegening van jeugdige delinquenten. Men reageert steeds op een delict. Eén der hoofdbekommernissen hiervan is het voorkomen van recidive en het vrijwaren van de maatschappelijke orde.¹² De verkondigde theorie wordt hier op een dwingende wijze tegengesproken door de sociale realiteit.¹³ Zelfs de wet van 1965 is niet geheel consequent (art. 36bis, art. 38, art. 39-40, art. 53, art. 61 en art. 63 W.Jb.).¹⁴ Deze bevinding wordt nog versterkt door een analyse van de gerechtelijke praktijk, waar duidelijke sporen van een meer sanctionerende aanpak terug te vinden zijn.¹⁵ Van officiële zijde wordt recentelijk — ondanks het systeem van de wet — beklemtoond dat de jeugdbeschermingsmaatregelen een nieuwsoortig strafrecht vormen, erop gericht zijn de maatschappelijke orde te beschermen.¹⁶ Ook

7. WALGRAVE, L., *De bescherming voorbij*, Antwerpen, Kluwer, 1980, 123-125.

8. VETTENBURG, N., WALGRAVE, L., VAN KERCKVOORDE, J., *Jeugdwerkloosheid, delinquentie en maatschappelijke kwetsbaarheid*, Antwerpen, Kluwer, 1984.

9. WALGRAVE, L., *o.c.*, 149-156.

10. *Ibid.*, 146-148

11. *Ibid.*, 150-152

12. VAN DE KERCKHOVE, M., 'Des mesures repressives aux mesures de sûreté et de protection'. *Réflexions sur le pouvoir mystificateur du langage*, *R.D.P.*, 1976-77, 245-279.

13. DE BOCK, G., *Overheen jeugd en recht*, Antwerpen, Kluwer, 1982, 95.

14. *Ibid.*, VAN DE KERCKHOVE, M., *l.c.*, 251-252.

15. CHARLES, R. en DENUIT, M., 'Réflexions sur l'application de l'article 53 de la loi sur la protection de la jeunesse', *J.T.*, 1984, (17), 18; zie bij wijze van voorbeeld ook: Bergen (Jk.), 6 januari 1978, *J.T.*, 1979, 6, noot van VAN DE KERCKHOVE, M.

16. VANDERPOORTEN, H., nota van de Vice-Eerste Minister en Minister van Justitie en Institutionele Hervormingen, *Parl. St.*, Kamer, 1979-80, nr. 627/10, 63-69. Voorontwerp tot wijziging van de wet op de jeugdbescherming, Memorie van Toelichting, Brussel, 1982, 9-11.

de jongeren zelf voelen de maatregelen in vele gevallen zo aan¹⁷, wat trouwens wordt erkend door (ex-)jeugdmagistraten.¹⁸

Tenslotte zorgt ook het *gewijzigde culturele klimaat* voor een ondergraving van de huidige aanpak van jeugddelinquentie. Er wordt anders gedacht over de jeugd en haar positie in de samenleving. Men gaat meer aandacht besteden aan de eigen betekenisverlening en de mondigheid van de jeugdige¹⁹, wat dwingt tot een heroriëntatie van de rechtspositie van de jeugdige.²⁰ Meer en meer wordt de jeugdige als een volwaardig rechtssubject gezien. Vertrekkend vanuit deze visie kan men dan ook niet anders dan de jongere ook verantwoordelijkheid laten opnemen in confrontatie met de bestaande werkelijkheid²¹, o.a. met de sociale controlemechanismen van de samenleving.

2. Op zoek naar alternatieven

In wat voorafgaat werd aangetoond dat de huidige aanpak van jeugddelinquentie een aantal vragen oproept. Van verschillende zijden werden dan ook hervormingen voorgesteld. Hierna volgt een kort overzicht van de verschillende stromingen in dit hervormingsdebat.

a. Terugkeer naar het commune strafrecht

Vooral in het Franstalige landsgedeelte staan verschillende personen een terugkeer naar het gewone strafrecht voor jongeren voor, zij het soms met speciale modaliteiten. Hierbij denkt men meestal aan de oprichting binnen de gewone strafgerechten van speciale kamers voor de berechting van adolescenten, die over een meer uitgebreid en aangepast sanctiepakket zouden beschikken.²² Veelal worden ook speciale jeugdgevangenissen voorzien.²³

Het meest uitgewerkte voorstel in de richting van een repenalisatie komt van justitieminister J. Gol. Hij stelt voor om de gewone strafrechtbanken, mits de mogelijkheid van uithandengeving t.v.v. de jeugdrechtbank, bevoegd te maken voor jeugdige delinquenten vanaf 16 jaar die 'opzettelijke zware geweldsdelicten tegen de persoon' hebben gepleegd.²⁴ Minderjarigen tussen 15 en 16 jaar

17. PIRET, J.M., 'Le juge de la jeunesse vu par 50 mineurs', *R.D.P.* 1968-69, (884), 911-912, VANHEULE, F., 'Belgische wetgeving - jeugdbescherming', *F.J.R.*, 1981, (162), 165.

18. CHARLES, R., 'Le jeune délinquant et le droit belge', in *Liber Amicorum F. Dumon*, Antwerpen, Kluwer, 1983, (359), 376; LOX, Fl. 'Les jeunes adultes délinquants', *R.D.P.*, 1981, (731) 739; VANHEULE, *l.c.*

19. JUNGER-TAS, J., 'Kinderrecht en -welzijn in historisch perspectief', *F.J.R.*, 1983 (206), 207 en 232; VERHELLEN, E., 'Kinderrechten zijn in beweging' in *Jeugdrecht in beweging*, Gent, Seminarie en Laboratorium voor jeugdwelzijn en volwassenenvorming, 1980, 20-36.

20. DE LANGEN, M., *o.c.*, 140-141

21. LESCORNEZ, H., *Jongeren en strafwaardigheid*, Licentiaatsthesis criminologie, K.U. Leuven, 1983, 62-63.

22. CHARLES, R., *l.c.*, 369 en 377 e.v.; Zie ook BLONDEEL, G., 'Dix années de protection de la jeunesse', *J.T.*, 1976, (749), 751.

23. CHARLES, R., *l.c.*, 369; LOX, Fl., *l.c.*, 746.

24. Art. 13, 1e lid, voorontwerp.

die deze delicten hebben gepleegd kunnen door de jeugdrechter uit handen worden gegeven.²⁵

Een aantal argumenten pleiten echter tegen deze stroming. Het deterrence onderzoek heeft uitgewezen dat het algemeen afschrikwekkende effect van strafsancties juist t.a.v. jongeren — en geweldsdelinquenten — minder werkt.²⁶ Ook de ervaring van het gevangenisverblijf (de zgn. individuele afschrikking) heeft niet tot gevolg de recidive te verminderen.²⁷ Bovendien mag men de negatieve invloed van het carcerale regime zelf, zijn stigmatiserend effect en zijn negatieve invloed op het zelfbeeld niet vergeten.²⁸

Het voorstel tot oprichting van speciale kamers voor berechting van jongeren binnen de correctionele rechtbank is weliswaar genuanceerder, maar toch is het risico groot dat een louter penalistische aanpak ook hier de bovenhand zal halen, gezien het ingebed zijn in het klassieke strafrechtelijke systeem. Het klassieke strafrecht biedt dus geen oplossing voor de problematiek van de jeugdige delinquenten.

b. Diversie

Een tweede stroming in het hervormingsdebat bestaat uit voorstanders van diversie. Diversie beoogt jongeren zo veel mogelijk uit het gerechtelijke systeem te houden. Meestal wordt op politie- of parketniveau de zaak van de jongere doorverwezen naar een buiten-justitiële instantie, die dan start met een begeleidingsprogramma. Wanneer de jongere met goed gevolg zulk een programma met de daarbij horende voorwaarden doormaakt, wordt zijn zaak geseponneerd. Op deze wijze beoogt men het stigmatiserende effect van het justitiële optreden te vermijden.²⁹

Ook bij deze stroming zijn een aantal kritische bedenkingen te maken.

Vooreerst lijken vele diversieprojecten als gevolg te hebben dat het sociale controleniveau wordt verhoogd i.p.v. verminderd. In vele gevallen krijgen jongeren wier zaak vroeger zou zijn geseponneerd geweest nu een diversiemaatregel opgelegd.³⁰

Een meer fundamentele kritiek is dat de diversiestroming dezelfde ethiologische vooronderstellingen blijft hanteren. Men ziet jeugddelinquentie nog steeds als een (individueel) symptoom.³¹ Zeker voor de lichtere delicten waarvoor diversie meestal in aanmerking komt gaat deze hypothese niet op.

25. Art. 13, 2e lid, voorontwerp.

26. Zie uitgebreid SMETS, J., 'Het voorontwerp-GOL betreffende de jeugdbescherming', *Panopticon*, 1984, (213), 219-220 en ref.

27. *Ibid.*, 221-222 en ref.

28. zie bijv. KERSTEN, J. en VON WOLFFERSDORF EHLERT, C.V., 'L'exécution des peines infligées aux jeunes', *Ann. Vaucresson* 1981, (173), 181-185.

29. ROOD-DE BOER, M., 'Nieuwe dimensies, jeugdstafrecht en diversie', in *Grenzen van de jeugd*, DE MOOR, G. (ed.), s.l. (Nijmegen), Ars Aequi Libri, 1981, 331 e.v.

30. Overvloedige literatuur en onderzoeksgegevens, bijv.: ANDRIESEN, M., 'Diversie: niet meer maar minder justitiële interventie', *D.D.*, 1981, (750), 752; BOHNSTED, M., 'Answers to 3 questions about juvenile delinquency', *J. Res. Cr. Del.*, 1978, 109-123; GIBBONS, e.a., 'Evaluating the impact of juvenile diversion programs', *Cr. Del.*, 1976, 411-420; KLEIN, M.W., 'Issues and reality in police diversion programs', *Cr. Del.*, 1976, 421-427.

31. DOOB, A.N., 'Montée et déclin de la déjudiciarisation dans la législation sur les mineurs délinquants au Canada', *Dev. Soc.*, 1980, (231), 237.

Tevens gaat het om gedwongen hulpverlening. Indien men niet wil meewerken aan een diversieprogramma wordt men doorgezonden naar de jeugdrechtbank.³² Tevens houden de meeste programma's een rapporteringsverplichting in aan het O.M. of de politie, zodat deze uiteindelijk alles onder controle houden.

Men kan zich ook vragen stellen bij de rechtspositie van jongeren die in de diversieprogramma's terecht komen. Een wettelijk kader ontbreekt totaal, de rechten van de verdediging zijn in het geheel niet gewaarborgd, met de mogelijkheid tot allerlei misbruiken vanden.³³

Ook het ogenschijnlijk meest positieve effect van de diversie, de verminderde stigmatisering, dient enigszins te worden gerelativeerd. Reeds werd gewezen op de nauwe banden met justitie en politie. Tevens zijn bepaalde diversieprogramma's erg gelijkend op de traditionele programma's zodat de vermindering van het stigmatiserende potentieel eerder illusie dan werkelijkheid is.³⁴

c. Alternatieve sancties

De laatste tijd zijn alternatieve sancties 'in'. Dit heeft ook tot gevolg dat de meest diverse alternatieven worden voorgesteld als een alternatieve sanctie. Daarom dient het begrip 'alternatieve sanctie' nader te worden gespecificeerd.

In ieder geval gaat het om een gerechtelijke antwoordmodaliteit op door minderjarigen gepleegde delicten (in de zin van art. 36, 4° W.Jb., als misdrijf omschreven feiten), waarbij aan de minderjarige een concrete materiële taak wordt opgelegd die nuttig is voor de samenleving als dusdanig of voor bepaalde personen die deel uitmaken van deze samenleving. Voorlopig wordt deze definitie aangehouden. In wat volgt zal gepoogd worden dit alles nader in te vullen.

3. Nadere omschrijving van de alternatieve sanctie

a. Schadeloosstelling doel van de alternatieve sanctie?

Verschillende auteurs leggen de nadruk op het restitutieve karakter van de alternatieve sancties. Ze zouden voornamelijk gericht zijn op compensatie van de door het delinquente gedrag veroorzaakte overlast. De concrete materiële prestatie die de minderjarige dient te leveren wil het slachtoffer zo veel mogelijk herstellen in de situatie waarin hij verkeerde voor het delict. Zo wordt de verbroken relatie tussen het slachtoffer en de dader terug hersteld.³⁵

32. BLOMBERG, T.G. en R.G., 'Netwerk-vergrotenende effecten van diversion bij jeugdigen', *J.V.*, 1981, afl. 8, (59), 61.

33. BOL, M.W., 'Diversion: afdoen van delicten buiten het strafrechtelijke systeem', *J.V.*, 1976, (246), 249; HYLTON, 'Retic and reality: a critical appraisal of community correction programs', *Cr. Del.*, 1982, (341), 356-359.

34. HYLTON, *l.c.*, 349 e.v.

35. FREHSEE, D., 'Wiedergutmachung statt Strafe', *Krim. Journ.*, 1982, (126), 130-131; JANSSENS, J., 'Restitution als alternative Reaktionsform in Jugendrechtssystem der USA', *Bew. Hi.*, 1982, 141-150; SHICHOR, D. en BINDER, A., 'Community Restitution for Juveniles: an approach and preliminary evolution', *Crim. Just. Rev.*, 1982, afl. 2, (46), 46-47; Zie ook WALGRAVE, L., 'Recht tegenover jeugddelinquentie...', 115.

In zijn meest pure vorm wordt hier als het ware een nieuw paradigma in het 'strafrecht ingevoerd'.³⁶ In plaats van de daad op zich of de persoon van de dader als uitgangspunt voor het opleggen van een sanctie te kiezen, komt nu de persoon van het slachtoffer op de voorgrond te staan. In de meest extreme vorm van deze visie (die tot nu toe enkel m.b.t. het volwassenenstrafrecht werd verdedigd) wordt het strafrecht geheel geprivatiseerd. Het slachtoffer en zijn schadeclaim zijn allesbepalend.³⁷

De meeste auteurs verdedigen evenwel een meer genuanceerde visie. Zo wordt gesproken over schadevergoeding die tot doel heeft de jeugdige te confronteren met de gevolgen van het delict³⁸, over een verantwoording van de door de samenleving gestelde grenzen en de mogelijkheid om via restitutie een positief zelfbeeld op te bouwen³⁹, het laten blijken van afkeuring⁴⁰, over de uitdrukking van spijt en schuld.⁴¹

Dit duidt er reeds op dat schadevergoeding moeilijk als enige doel van de alternatieve sanctie kan worden beschouwd. De hierboven beschreven visie stuit inderdaad op bezwaren.

Deze visie verwaarloost het aspect 'formele sociale controle' van het sanctierecht.⁴² Het publiekrechtelijke karakter van het strafrecht wordt in deze visie opgeheven. Het strafrecht wordt een soort schadevergoedingsrecht met bijzondere modaliteiten. Gedragsbeheersing wordt niet of slechts in secundaire mate nagestreefd.

Dit heeft dan ook een aantal ongerijmdheden tot gevolg. Zo volgt er in geval van poging tot het plegen van een misdrijf geen sanctie, gezien er geen schade is. Dit neemt evenwel de morele schuld of de 'gevaarlijkheid' niet weg.⁴³ Andersom worden opzettelijke en onopzettelijke misdrijven die evenveel schade veroorzaken op eenzelfde lijn geplaatst.⁴⁴ Bij vele misdrijven bestaat de sanctie enkel uit de teruggave (bijv. diefstal), wat nu reeds in de wet als bijkomende maatregel is voorzien.⁴⁵

Bovendien zijn er misdrijven die geen schade veroorzaken (en die ongestraft blijven) en handelingen die wel schade veroorzaken doch geen misdrijven zijn (hoe wordt dan verantwoord dat deze louter burgerrechtelijk worden afgedaan?). Het strafrecht en het aansprakelijkheidsrecht hebben dan ook een fundamenteel verschillend voorwerp.⁴⁶

36. Zie voor w.b.t. het volwassenenstrafrecht: BARNETT, R.E., 'Restitution: A New Paradigm of Criminal Justice' in, BARNETT, R.E., en HAGEL, J. (ed.), *Assessing the criminal - Restitution, Retribution and the legal process*, Cambridge (Mass.), Ballinger, 1977, 349-380.

37. Ibid.

38. BARTELS, J.A.C., 'Alternatieve sancties voor strafrechtelijk minderjarigen - interimadvies van de staatscommissie ter herziening van het jeugdstrafrecht', *F.J.R.*, 1982, (15), 18.

39. WALGRAVE, L., 'Recht tegenover jeugddelinquentie...', 115.

40. FRENSEE, D., *l.c.*, 129.

41. SCHICHOR, D. en BINDER, A., *l.c.*, 47.

42. DE BOCK, G., *o.c.*, 102.

43. HOSPERS, J., 'Retribution: the Ethics of Punishment', in BARNETT, R.E. en HAGEL, S. (ed.), *o.c.*, (181), 205.

44. *Ibid.*, 202.

45. Art. 61, 1e lid W. Jb.

46. EPSTEIN, R.A., 'Crime and tort: old wine in old bottoms' in BARNETT, R.E. en HAGEL, J. (ed.), *o.c.*, (231), 237 e.v. Zie ook PEETERS, J., interview opgenomen in P.D.L., 'Een nieuwe kijk op straffen', *Oase*, 1984, afl. 3, (9), 13.

Dit neemt niet weg dat concrete schadeloosstelling geen vorm kan zijn van een alternatieve sanctie. De restitutie kan, zoals L. Walgrave schrijft, een betekenis hebben in het grensaftastende gedrag van de jongere.⁴⁷ Ze kan hem confronteren met de gevolgen van zijn daden en hem een signaal geven dat zijn handelen voor de samenleving onduidbaar is. Maar in deze optiek heeft de alternatieve sanctie primair een speciaal-preventief doel. De restitutie zal dan één van de concrete vormen zijn die de alternatieve sanctie kan aannemen.

b. Resocialisatie: doel van de alternatieve sanctie?

Een veel geciteerd kenmerk van de alternatieve sanctie is haar opvoedkundig karakter. De Nederlandse staatscommissie voor de herziening van het jeugdstrafrecht spreekt over sancties met een pedagogisch karakter.⁴⁸ Verder stelt men dat de alternatieve sanctie de kans moet bieden op sociaal leren⁴⁹, het zelfbeeld van de jongere kan verhogen⁵⁰ en de jongere kan rehabiliteren.⁵¹

Veelal blijft dit alles zeer vaag. In een kritiek op het interimadvies stipt ook Bartels aan dat de commissie geen duidelijke invulling geeft van het begrip 'sancties met een pedagogisch karakter'.⁵²

Naast de onduidelijkheid over de doelstellingen kan er nog een andere kritiek worden gegeven op deze visie. Indien men het opvoedkundige en resocialiserende laat primeren, dan kan de duur van de alternatieve sanctie langer uitvallen dan de ernst van het feit op zich rechtvaardigt. De zgn. intrinsieke doeleinden van het strafrecht, met o.a. het principe van de beperktheid van de sanctie in de tijd, komen dan op de achtergrond te staan.⁵³ Inderdaad, wanneer behandeling en gedragsverandering het hoofddoel zijn van de alternatieve sanctie, dan moet deze logischerwijze onbepaald in duur zijn: de maatregel duurt dan tot de behandeling haar doel heeft bereikt. Maar dan komen we terug terecht bij de kritieken op het huidig stelsel.

Behandeling op zich kan dus niet het doel zijn van de alternatieve sanctie. Wel komt hier het onderscheid (hoofd-)doel - neveneffect van pas. Wanneer de alternatieve sanctie een welzijnsverhogend effect heeft, is dit des te beter, maar het is niet het hoofddoel.

De kans dat dit wel zo zal zijn is evenwel groot. De alternatieve sanctie houdt geen negatief, uitstotend stigma in zich. De jongere kan zich integendeel nuttig voelen voor de samenleving daar hij de kans krijgt om op een positieve wijze zijn verantwoordelijkheid op te nemen.⁵⁴ Doch dit alles mag de alternatieve sanctie niet gaan moduleren.

47. WALGRAVE, L., 'Recht tegenover jeugddelinquentie...', 115.

48. Interimadvies van de staatscommissie ter herziening van het jeugdstrafrecht, in BARTELS, J.A.C., 'Alternatieve sancties voor strafrechtelijk minderjarigen', 15. Voorzitter SLAGTER voegt hier evenwel aan toe dat het opvoedkundig karakter niet mag betekenen dat het proportionaliteitsbeginsel uit het oog wordt verloren (*ibid.*, 16).

49. MARKS, E., 'Entstehung und Praxis des Projektes Brücke Köln', *Bew.Hi*, 1982, (126), 128.

50. WALGRAVE, L., 'Recht tegenover jeugddelinquentie...', 115.

51. JANSSENS, H., *l.c.* 150.

52. BARTELS, J.A.C., 'Alternatieve sancties voor strafrechtelijk minderjarigen', 18.

53. BARTELS, H. en FOKKENS, J.W., 'Het jeugdstrafrecht in discussie', *Proces*, 1976 (23), 32.

54. WALGRAVE, L., 'Recht tegenover jeugddelinquentie...', 115.

c. De alternatieve sanctie als jeugdsanctie

Een laatste hoofdrichting ziet de alternatieve sancties als één der hoofdbestanddelen van een nieuw jeugdrechtsanctie en, ruimer gezien, van een nieuw jeugdrecht. Het laten opnemen van verantwoordelijkheid door jongeren veronderstelt immers ook rechtentoekenning.⁵⁵

Enerzijds gaat men ervan uit dat er in de samenleving altijd (strafrechtelijk gesanctioneerde) regels zullen bestaan waaraan iedereen zich te houden heeft.⁵⁶ Het gerechtelijk optreden moet de jeugdige delinquent laten voelen dat zijn gedrag niet kan worden getolereerd omdat het een afbreuk doet aan zijn verantwoordelijkheid voor de anderen.⁵⁷ Een ervaring met politie of gerecht kan dan een betekenis hebben in het grensaftastend gedrag van de minderjarigen. Het 'beteugelend recht' wil inperken en aldus de grens van de maatschappelijke tolerantie aangeven.⁵⁸ Dit gebeurt echter op een positieve wijze. Men geeft de jeugdige delinquent terug de kans om zijn solidariteit met de anderen te bevestigen, om de breuk met de maatschappij te herstellen.⁵⁹ In deze zin zou men ook kunnen spreken van conflictoplossing met de samenleving, van een soort herstel van de vroegere situatie, waarbij het verkeerde van een handeling op publiekrechtelijke wijze wordt erkend.⁶⁰

Door het opleggen van de alternatieve sanctie wil men uiteindelijk een speciaal-preventief effect bekomen⁶¹, maar dan wel met fundamenteel verschillende middelen dan in het klassieke strafrecht.

Anderzijds sluit de idee van een jeugdstrafrecht aan bij de belevingswereld van de adolescenten die wegens delicten voor de jeugdrechter worden gebracht. De gemiddelde jeugdige verwacht een straf na het plegen van een delict en kan deze straf ook accepteren.⁶²

Deze opvatting laat ook toe een aantal fundamentele rechtsbeginselen te respecteren, m.n. het evenredigheidsbeginsel en het beginsel der beperktheid in duur der sancties. Een *conditio sine qua non* hiervoor is wel het uitbouwen van een echt jeugdsanctierecht, waarin de alternatieve sancties een belangrijke plaats dienen te bekleden als alternatief voor instellingsplaatsingen. De alternatieve sancties als een bijkomende sanctiemodaliteit beschouwen lost immers weinig op en kan enkel 'net-widening' tot gevolg hebben.

55. *Ibid.*

56. HUDIG, J., 'Waarom heeft het nieuwe kinderstrafrecht zo weinig veranderd en verbeterd?', *D.D.*, 1976, (141), 147.

57. WALGRAVE, L., 'Recht tegenover jeugddelinquentie...', 115.

58. *Ibid.*

59. PEETERS, J., interview in *Oase*, l.c., 11-12.

60. *Ibid.*

61. Volgens L. WALGRAVE kan speciale preventie niet het doel zijn van de alternatieve sanctie ('Recht tegen jeugddelinquentie...', 113. Hij verwijst ter argumentatie van deze stelling op het mislukken van de bestaande institutionele antwoordmodaliteiten op delinquent gedrag. Het feit dat plaatsingen in instellingen weinig resultaat opleveren zegt evenwel niets over het speciaal-preventieve effect van de alternatieve sancties. Wegens hun positiever en minder stigmatiserend karakter is het mogelijk dat de alternatieve sancties betere resultaten geven.

62. DOEK, J.E., 'Recht buigen of recht doen aan ontoelaatbaar gedrag', *Jeugd en samenleving*, 1982, (248), 249; HUDIG, J., l.c., 146. Zie ook DE MAERTELAERE, G. en PEETERS, J., 'Een experiment van alternatieve maatregelen aan de jeugdrechtbank te Mechelen', *Panopticon*, 1985, (34), 43.

De alternatieve sanctie is dus een gerechtelijke antwoordmodaliteit op door minderjarigen gepleegde delicten, waarbij er wordt van uitgegaan dat ook minderjarigen ter verantwoording kunnen worden geroepen voor hun daden.⁶³ Het is de bedoeling de grenzen van de maatschappelijke tolerantie duidelijk te stellen. Door dit te doen hoopt men te bereiken dat de minderjarige in de toekomst geen delicten meer zal plegen. Hierbij kan ook gedacht worden aan de schade-loosstelling van het slachtoffer en aan de welzijnsbevordering van de minderjarige, zonder dat deze aspecten de alternatieve sanctie kunnen moduleren.

4. Bijzondere problemen

a. Niveau van oplegging

Een van de grote twistvragen bij buitenlandse experimenten met alternatieve sancties is het niveau waarop deze moeten worden opgelegd. In de Nederlandse experimenten kunnen de alternatieve sancties zowel door het openbaar ministerie als door de kinderrechter worden opgelegd, en dit nog met verschillende modaliteiten.⁶⁴

Een oplegging door het openbaar ministerie heeft als voordeel dat er vrij direct na de feiten kan worden gereageerd, wat gelet op het geringe tijdsbesef⁶⁵ van jongeren een niet te verwaarlozen voordeel inhoudt.⁶⁶

Dit voordeel lijkt echter niet op te wegen tegen de principiële bezwaren die aan de oplegging op O.M.-niveau kleven.

De verschuiving van de rechterlijke functie naar het O.M. houdt grote gevaren in. Enkel de rechter mag zich uitspreken over schuld en straf, gezien er enkel op rechtersniveau waarborgen aanwezig zijn voor een eerlijk proces.⁶⁷ Op O.M. niveau gebeurt alles zonder dat er enige vorm van controle aanwezig is en zonder dat de rechten van de verdediging ook maar in het minst zijn gewaarborgd. Het is mogelijk dat de jongere de alternatieve sanctie zal aanvaarden om aan een verschijning voor de jeugdrechtbank te ontkomen, ook al zijn de feiten niet bewezen of is er een juridische reden die een veroordeling belet (bijv. onrechtmatig verkregen bewijs).

b. Selectie van jongeren die in aanmerking komen voor een alternatieve sanctie

Er worden verschillende criteria vooropgesteld om jongeren te selecteren die in aanmerking komen voor een alternatieve sanctie. Ze hangen nauw samen met de visie die men heeft op de alternatieve sancties.

63. Zie ook DE MAERTELAERE, G. en PEETERS, J., *l.c.*, 43.

64. Cfr. Raamwerk alternatieve sancties, *J.V.*, 1983, afl. 5 (43), 44.

65. ROOD-DE BOER, M., *Evolutie van een rechtsbegrip 'Het belang van het kind'*, Arnhem, Gouda Quint, 1984, 13.

66. Te Mechelen wordt een tussenvorm gehanteerd. De alternatieve sanctie wordt weliswaar door de jeugdrechter opgelegd, maar tijdens de fase der navorsingen. Wanneer de alternatieve sanctie naar behoren wordt uitgevoerd, seponereert het parket meestal zodat de zaak niet in openbare terechtzitting wordt behandeld (cfr. JACOBS, Ch., *Een alternatieve sanctie voor minderjarigen*, licentiaatsverhandeling criminologie K.U. Leuven, 1984, 118-119).

67. BARTELS, J.A.C., 'Sanctierecht voor jeugdigen', *F.J.R.*, 1983, (105), 123.

Gezien de in deze bijdrage verdedigde opvatting over de alternatieve sancties, kan de hierover de door jeugdrechter J. Peeters gehuldigde visie worden bijgetreden. Hij stelt dat enkel jeugdige delinquenten die anders in het R.O.G. te Mol zouden worden geplaatst in aanmerking komen.⁶⁸ Hier komt het sanctionerend karakter van de alternatieve sanctie tot uiting. Verder dient het te gaan om minderjarigen die verstandelijk genoeg zijn om te beseffen waarover het gaat.⁶⁹ Voor het overige bestaan er geen vaste criteria. Ieder delict komt in principe in aanmerking, met uitzondering van moord. De concrete selectie gebeurt door de sociale dienst.⁷⁰

Problematisch hierbij is wel dat sommige leden van de sociale dienst andere criteria lijken te hanteren, die veel meer gesteld zijn i.f.v. een alternatieve sanctie die een resocialiserend doel heeft en waarbij de alternatieve sanctie geen alternatief meer is voor een plaatsing.⁷¹ Hierbij duikt uiteraard het gevaar van net-widening weer op.

Strikte criteria zijn noodzakelijk om dit effect te vermijden.⁷² Het probleem dat dan onmiddellijk rijst is het volgende: hoe worden deze criteria juridisch 'hard' gemaakt? Het lijkt in de praktijk zeer moeilijk om sluitende criteria te vinden.

c. Selectie van projecten

Over het algemeen wordt er in de literatuur weinig aandacht besteed aan de uitvoering van de alternatieve sanctie. Toch is dit een zeer belangrijk aspect dat het welslagen van de projecten in sterke mate conditioneert.

Een onontbeerlijke voorwaarde voor het welslagen van de alternatieve sancties is het voorhanden zijn van voldoende plaatsen waar de alternatieve sancties kunnen worden uitgevoerd. Niet elk project is geschikt voor gelijk welke jongere, zodat de jeugdrechter over een ruime keuzemogelijkheid moet kunnen beschikken. Tevens moeten de projecten nuttig zijn voor de samenleving, gelet op het doel van de alternatieve sanctie. Bij voorkeur dient er een band te bestaan tussen de opgelegde sanctie en de aard van de gepleegde feiten om de minderjarige inzicht te doen verkrijgen in de bestaansreden van de sanctionerende norm. Zulks is evenwel niet altijd in de praktijk te realiseren, zodat het geen absolute voorwaarde is.

Jeugdrechter J. Peeters meent dat de alternatieve sanctie best niet wordt uitgevoerd op de plaats van het misdrijf. Er zou dan immers een gevaar voor overdreven repressief optreden en voor revanche bestaan.⁷³ Toch lijkt het in bepaalde gevallen zinvol de alternatieve sanctie te laten bestaan uit het concrete herstel van de aangerichte schade, in de mate dat de speciaal-preventieve doeleinden van de alternatieve sanctie hierdoor gediend worden (bijv. herstel van de schade bij vernieling van openbare goederen).

68. PEETERS, J., Interview in *Oase*, l.c., 10.

69. Ibidem.

70. Ibidem.

71. JACOBS, Ch., o.c., 101. Zie ook p. 171.

72. Ook de ervaring met de Engelse C.S.O. zet tot voorzichtigheid aan: cfr. JUNGER-TAS, J. 'Community Service en dienstverlening: een kritische beschouwing', *D.D.*, 1981, (5), 17.

73. PEETERS, J., Interview in *Oase*, l.c., 13.

d. De uitvoering van de alternatieve sanctie en de controle hierop

De vraag wie moet zorgen voor de concrete uitwerking van de alternatieve sanctie en het toezicht erop heeft reeds tot heel wat controverse aanleiding gegeven. Het grote vraagpunt is of de (justitiële) hulpverlenende instanties hiermee dienen te worden belast.

Deze vraag hangt tot op zekere hoogte samen met de vraag naar de juiste aard van de alternatieve sancties.

Indien deze essentieel en hoofdzakelijk een hulpverlenend karakter hebben, is het evident dat de sociale diensten van de jeugdrechtbanken of andere hulpverleningsinstanties een rol spelen bij de uitvoering van de alternatieve sanctie. Diegenen die deze visie aankleven kennen aan de welzijnswerkers dan ook een belangrijke rol toe in de begeleiding van de jongeren.⁷⁴ Sommigen koppelen de medewerking van de reclassering aan de alternatieve sancties aan de voorwaarde dat deze geen punitief karakter zouden hebben.⁷⁵

Wanneer de alternatieve sancties daarentegen een sanctionerend karakter vertonen, is de medewerking van (zelfs justitiële) hulpverleningsinstanties niet zo evident. Sommige hulpverleners waarschuwen voor een ongewenste verschuiving van de hulpverlenende taak naar een controlerend en punitief optreden.⁷⁶ Tevens zal de bestaande rolonduidelijkheid van de justitiële hulpverleners nog verhogen.

Anderen zijn dan weer van oordeel dat er toch een rol is weggelegd voor de justitiële welzijnswerkers, omdat deze vertrouwd zijn met de delinquentieproblematiek.⁷⁷ Verder worden een aantal pragmatische argumenten aangevoerd, zoals de te hoge kostprijs van een nieuw op te richten dienst.

Principieel kan de stelling dat het welzijnswerk geen rol te spelen heeft bij de uitvoering van de alternatieve sancties worden bijgetreden. Gezien het sanctionerende aspect van de alternatieve sancties is er geen ruimte voor het optreden van hulpverleningsinstanties. De reeds bestaande verwarring tussen hulpverlening en controle zou enkel nog toenemen mochten de sociale diensten bij de jeugdrechtbank ook nog toezicht moeten gaan uitoefenen op de uitvoering van sancties. Ook dreigt de aard van de alternatieve sancties zoals die hier werden opgevat gedenatureerd te worden indien de sociale diensten een grote rol spelen bij de uitvoering. Er is gevaar dat het aspect hulpverlening de bovenhand zal halen op de eigenlijke doeleinden van de alternatieve sanctie. Zo zou men zich dan weer gaan richten op andere doelgroepen dan de oorspronkelijk bedoelde en zouden de aan de alternatieve sanctie inherente rechtswaarborgen kunnen worden afgezwakt t.v.v. behandelingsdoeleinden.

74. HERMANS, H.E.G.M., 'De minderjarige en het strafrecht', *D.D.*, 1983, (211), 216-217; MARKS, E., *l.c.*

75. BAUDOIN, Y., 'Dienstverlening in contrast', *Proces*, 1981, (149), 157.

76. BURNHAM, D., 'Probation: a new Orthodoxy?', *Prob. J.*, 1981, (17), 17-19.

77. bijv. FOKKENS, J.W. en VAN DER KRUIS, P.W., 'Wie voert de C.S.O. uit?' *Proces*, 1975, (153), 159-160.

Verschillende auteurs wijzen op het gevaar dat de invoering van alternatieve sancties een 'net-widening'-effect zou kunnen hebben.⁷⁸ Nieuwe sancties zouden geen alternatief bieden voor het bestaande (i.c. instellingsplaatsingen), doch zouden in de plaats komen van minder ingrijpende maatregelen (i.c. van ondertoezichtstellingen en berispingen).

Evaluaties van de community service en ook van restitutieprogramma's in de Verenigde Staten en ook Groot-Brittannië wijzen uit dat dit een reëel gevaar is.⁷⁹

Dit verschijnsel is des te alarmerender wanneer men één der hoofddoelstellingen der alternatieve sancties in acht neemt, nl. het creëren van een alternatief voor plaatsing en het aldus vermijden van een aantal nevengevolgen van deze plaatsing. In de plaats van een vermindering van (het niveau van) de gerechtelijke interventie krijgt men een verhoging ervan, juist waar de noodzaak hiervan alerminst evident is.⁸⁰

Een tweede mogelijk nevengevolg is de selectiviteit bij de toepassing van de alternatieve sancties. Het is niet uitgesloten dat jongeren met bepaalde sociale kenmerken eerder een alternatieve sanctie zullen opgelegd krijgen dan anderen. Dit is natuurlijk een probleem voor de hele rechtsbedeling. Toch zou het stellen van strikte criteria voor de oplegging van alternatieve sancties hieraan gedeeltelijk kunnen verhelpen.

4. Besluit

De alternatieve sancties dragen een aantal mogelijkheden in zich. Ze kunnen jongeren voor hun verantwoordelijkheid t.o.v. de samenleving plaatsen, zonder dat dit meteen ook stigmatisering of een negatieve invloed op het zelfbeeld met zich meebrengt. Door de alternatieve sancties wordt de dubbelzinnigheid van het bestaande stelsel weggenomen.

De alternatieve sancties dienen evenwel te kaderen in een herziening van de hele rechtspositie van de jeugdige in onze samenleving. Het toekennen van strafwaardigheid impliceert meteen ook het toekennen van rechten.

Tevens mogen de alternatieve sancties niet zonder meer worden toegevoegd aan de bestaande reactiemodaliteiten op jeugddelinquentie, maar dienen ze te kaderen in een geheel nieuw jongerenstrafrecht. Het is onrealistisch te denken dat de alternatieve sancties hét wondermiddel zijn en de enige reactiemodaliteit op jeugddelinquentie. Men dient ze te kaderen in een geheel. Daarbij moet precies worden bepaald aan welke criteria moet voldaan zijn om een alternatieve sancties op te leggen.

Tot slot dienen ook een aantal materiële en organisatorische voorwaarden vervuld te zijn wil het experiment met de alternatieve sancties welslagen.

78. JANSSEN, H., *l.c.*, 150; 340; DE MARTELAERE, J. en PEETERS, J. *l.c.*, 42-43., VASS, A.A., 'Community Service for Juvenils, A critical comment', *Prob.J.*, 1981, afl. 2, 44.

79. AUSTIN, J. en KRISBERG, B., 'The unmet promise of alternatives to incarceration', *Cr. Del.*, 1982, 374.

80. WALGRAVE, L., 'De jeugdbescherming voor de nieuwe jeugdproblematiek', in *Nieuwe ontwikkelingen van deviant jeugdgedrag*, S.C.J.M. (ed.), Brussel, 1976, 99-130.